

Зміни в трудовому праві радянської України 1918-1991 роки

*Гиркіна О., студентка групи Ю-05
Науковий керівник – Нестеренко В.А., к.і.н.,
доцент кафедри історії СумДУ*

Трудове право УСРР повністю відповідало спочатку праву даної галузі РФСРР, а згодом – СРСР, а також визначалося змінами політики країни та владної верхівки. Саме це й визначало еволюцію трудового права УСРР (УРСР) впродовж 1918 – 1991 років.

Здійснювана більшовиками політика воєнного комунізму, в основу якого покладена ідея відмови від капіталізму та швидкого революційного переходу до комуністичного ладу шляхом одержавлення власності, згортання товарно-грошових відносин, тотального підпорядкування суспільних, групових, індивідуальних інтересів державним, сприяв трансформації й трудового права. Для всіх громадян була введена трудову повинність [1; ст.1]. Вона застосовувалася як засіб залучення до праці. Крім того, значного поширення набула трудова мобілізація, на ґрунті якої здійснювався перерозподіл робочої сили. На підприємствах встановлювався режим близький до військових установ. Проводилася мілітаризація ряду галузей промисловості. Запроваджувалася натуралізація заробітної плати, що стала переважною формою оплати аж до 1920 року [3; с. 269].

Нова економічна політика внесла у трудове право суттєві зміни, які можна звести до трьох головних положень: скасування трудової повинності; заміна регламентації на нормування праці; відродження договірних засад. Це пояснюється тим, що відбувався тимчасовий перехід до засад ринкової економіки для стабілізації економічної, а також соціальної ситуації в країні. Саме тому наймання робочої сили проводилися на основі принципу добровільної угоди працівника з роботодавцем. Трудова повинність застосовувалась лише у виняткових випадках.

Вводиться поняття «трудового договору». Його умови встановлювалися угодою сторін. При цьому недійсними були умови трудового договору якщо вони погіршували стан працюючого, порівняно з умовами, встановленими законами про працю, умовами колективного договору і правилами внутрішнього розпорядку, що поширюються на дане підприємство або установу, а також умови, що вели до обмеження політичних і загально громадських прав працівника [2; ст. 28].

Тривалість нормального робочого часу на виробництві та на необхідних для виробництва допоміжних роботах не повинна була перевищувати восьми годин. Для осіб у віці від 16 до 18 років, а також для тих, хто працював на підземних роботах і для осіб розумової і конторської праці був встановлений 6-годинний робочий день [2; ст. 94].

Суть політики індустріалізації, яка була започаткована наприкінці 20-х рр. ХХ ст., – швидкий курс розвитку планової економіки. Тому більшість підприємств та установ було переведено на безперервний робочий тиждень, а робітники та службовці отримували вихідні дні по черзі у різні дні тижня. Заробітна плата виплачувалася в залежності від професійної кваліфікації робітника, за твердо фіксованими ставками або за тарифними сітками. Основними формами заробітної плати була відрядна, почасова та преміальна. Такі форми заробітної плати повинні були ніби то стимулювати робітника до швидкого виконання роботи, збільшення випуску певної продукції.

В умовах сталінської репресивної політики відбувалося зміцнення трудової дисципліни, за підірвання якої була введена кримінальна відповідальність.

Наступна еволюція трудового права була пов'язана з Великою Вітчизняною війною. Потреби оборони призвели до необхідності введення трудової мобілізації та трудової повинності, що поширювалася на чоловіків віком від 16 до 55 років і жінок – від 16 до 50 років. До того ж, дозволялося встановлювати понаднормові роботи до 3 годин, а відпустки взагалі скасовувалися. В умовах воєнного часу велике значення мала трудова дисципліна. Поряд із заохоченням добросовісних працівників зросло застосування примусових заходів до порушників трудової дисципліни. За ряд порушень трудової дисципліни поряд з дисциплінарною відповідальністю застосовувалась таки кримінальна [3; с. 347].

Перехід до мирної праці дав можливість відмовитися від методів трудового регулювання, характерних для воєнного часу. Перш за все було ліквідовані трудові мобілізації та поновлена

система набору робочої сили на підставі договорів господарських організацій з колгоспами та колгоспниками. Поступово відновлювалися довоєнні норми, що регулювали робочий час. Були скасовані щоденні понаднормові роботи та відновлені відпустки. У 1945 році були введені трудові книжки, у які крім особистих даних, заносилася ще й інформація про прогули, хвороби, відпустки тощо.

У роки десталінізації відбувається демократизація трудового права. Робітник міг з власного бажання звільнитися з роботи. Скорочувався робочий день на дві години у перед вихідний день, а майже всі підприємства та установи переводилися на семигодинний робочий день. Приділялася увага пенсійному забезпеченню та соціальному страхуванню.

Проте не зважаючи на демократизацію трудового права, у соціалістичному виробництві все більше посилювалися негативні тенденції. Так, заміна підрядно-прогресивної форми оплати праці почасово-преміальною та підрядно-преміальною не давала очікуваного результату. Широке залучення робітників та службовців через професійні спілки до управління виробництвом мало формальний характер. Ці обставини сприяли посиленню застійних явищ в економіці країни.

З приходом до влади М. Горбачова, економіка набула вигляду «перехідної», що потребувало відповідних змін і в сфері праці. Було встановлено новий порядок розробки та укладення колективних договорів. Інститут трудового договору доповнився контрактною формою прийняття на роботу. Тривалість випробувального терміну при прийнятті на роботу стала визначатися за погодженням сторін трудового договору. Були розширені пільги для жінок.

Таким чином, зміни в трудовому праві радянської України відповідали переминам у політиці, яку проводило в той чи інший період керівництво КПРС, а також зовнішнім умовам, зокрема обставинам, які склалися за Великої Вітчизняної війни.

1. Кодекс законів про працю УСРР від 10 грудня 1918 р.
2. Кодекс законів про працю УСРР від 15 листопада 1922 р.
3. Музиченко П. П. Історія держави та права України: Навч. посіб. – 3-тє вид. стер. К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. – 429 с.